

Risto Alapuro: Suomen synty kansallisena ilmiönä 1890–1933

Seppo Tiihonen

Risto Alapuron tärkeä teos Suomen synty kansallisena ilmiönä on jatkoa tekijän tutkimusohjelmalle modernin Suomen synnystä.¹ Tällä kertaa Alapuro lähestyy 1800-luvun alun modernisoitumista paikallisen tason ihmisryhmien ja niiden edustajiksi asettuneiden liikkeiden kannalta. Se tarkoittaa valtiollisen organisoitumisen ja järjestyksen mikrohistoriaa eli »pientä historiaa». Hän on valinnut tutkimuksensa ajanjaksoksi vuodet 1890–1930. Tuohon kauteen sisältyvät Suomen historian merkittävät valtiolliset käännteet ja dramaattiset tapahtumat. Suurlakko, kansanedustuslaitoksen uudistus, itsenäistyminen, kansalaissota ja oikeistoradikaalisten liikkeiden voimannäyttöt ovat puitteita sille pienelle historialle, jonka käännteitä Alapuro kuvaa Huittisten perspektiivistä.

Hallinnon tutkijoille Alapuron teos Suomen synnystä paikallisena ilmiönä on mielenkiintoinen ja ajatuksia herättävä. Teoksessa analysoidaan kansalaisen ja hallinnon suhteita sekä kansalaisyhteiskunnan ja hallitsemisjärjestelmän keskinäistä vuorovaikutusta. Teosta voidaan pitää sosiologin tutkimuksena siitä, kuinka Suomen suuriruhtinaskunnan hallinto ja hallitsijat epäonnistuivat tehtävässään eli järjestyksen ylläpitäjänä ja ihmisten elämän edellytysten turvaajana. Se antaa pohtimisen aineksia myös hyvinvointivaltiota koskevaan keskusteluun. Tässä arviossa pohdin kuitenkin sitä, miksi viime vuosisadan lopulla alkanut kansakunnan muodostumisprosessi epäonnistui.

Alapuro lähtee liikkeelle Huittisten toimijoista ja ryhmistä, ei hallinnosta tai sen instituutioista eikä hallitsemismallin yleisistä periaatteista. Nuo periaatteet lukijan on itsensä teoksesta etsittävä. Toimijoiden kuvauksen painopiste on suurtilallisissa, talollisissa ja vauriissa torppareissa. Heistä käsin Suomen historiaa on kirjoitettu ennenkin. Heidän lisäksi Huittisissa oli maatyöväkeä, käsityöläisiä ja teollisuustyöläisiä. Sivuilla 23 ja 24 ovat teoksen tärkeät taulukot huittislaisis-

ta. Maatyöväkeä eli varsinaista tilatonta väestöä oli kunnan asukkaista kaksi kolmasosaa ja tilanomistajia runsas kymmenesosa, mutta Alapuro supistaa tilattoman väestön eli maatyöväen esitelyn vajaan kahteen sivuun. Palkollisuhteessa vuosisadan vaiheeseen saakka eläneen työväen analyysi olisi ollut tärkeää hahmotettaessa suomalaisen yhteiskunnan modernisoitumisen särmikkyyttä, massojen mobilisaation myöhäisyntyisyyttä sekä erityisesti vuoden 1918 vallankumousta ja sen verenvuodatusta. Työväki oli sentään kansalaissodan toinen osapuoli.

Se, että isäntävallan alaisuudessa eläneen väestön aseman kehitystä ei analysoida, ei ole vahinko pelkästään kansalaissodan syiden ymmärtämisen vaan myös modernisoitumisen tulkin kannalta. Modernisoitumisen valtakunnallisen kehityksen keskeiset vaiheet tunnetaan, mutta suurten ihmisjoukkojen irtautumista isäntävallan alaisuudesta ja heidän tuloaan politiikan näyttämölle on edelleenkin käsitelty riittämättömästi. Tietomme eivät ole riittäviä siitä ketä paikallisyhteisön modernisoituminen kosketti ja ketkä jäivät sen ulkopuolelle. Mitä modernisoituminen tarkoitti paikallisella tasolla ihmisten arkipäivän elämässä? Minkälainen oli maatyöväen asema vanhassa sääty-yhteiskunnassa ja säätyperäisessä hallitsemismallissa ja kuinka se muuttui 1900-luvun alkuun mennessä? Millaiset olivat maaseudun tilattomien suhteet talollisiin ja heidän pieniyhteisöihinsä? Käsitykseni on, että vuosisadan lopun modernisoituminen kosketti paikallisyhteisön eliittiä. Tällöin tutkimuksessa pitäisi pureutua palkollisten aseman muuttumattomuuteen suhteessa kunnallishallinnon uudistukseen ja niin sanottujen kansanliikkeiden merkitsemään askeleeseen kohti modernia hallitsemismallia ja alkeellista kansalaisuutta.

Teoksessa saavat erityistä huomiota osakseen torpparit, mutta eivät tilattomat ja palkolliset. Alapuro korostaa torppareiden varakkuutta ja vertaa heidän asemaansa talollisiin (s. 30–31), mutta sivuuttaa heidän asemansa suhteellisen heikkenemisen ja lähenemisen mäkitypalaisia ja muita

¹ Risto Alapuro: *State and Revolution in Finland*, Berkeley 1988.

päiväpalkkalaisia.² Teoksessa olisi tarvittu pitkän linjan analyysia maaseudun väestön asemien eli etuuskien ja velvollisuuksien historiallisesta kehityksestä 1700-luvun lopulta alkaen. Näin voimme ymmärtää paremmin talollisten nousua palkollisten isänniksi, torppareiden aseman staat-tisuutta ja torppareiden ja palkollisten asemien keskinäisiä yhtäläisyyksiä. Torppareiden kokemaa isäntävaltaa oli todellinen valtasuhde isännän ja rengin sekä herran ja alaisen välillä eikä pelkkä ylemmän ja alemman symbolinen vastakohtaisuus. Sen pohjalta torpparit hakivat viiteryhmänsä. Kyse oli muutoksesta, jossa talolliset ottavat ensimmäisen askeleen kohti kansalaisuutta, mutta jossa torpparit, tilattomat ja palkolliset jäävät edelleen alamaisiksi ja tosiasiasa myös isäntien alustalaisiksi ja palkollisiksi.

Kun Alapuro ei löydä eroja talollisten ja torppareiden asemassa, joutuu hän ihmettelemään miksi torpparit asettuivat samaan rintamaan maattomien, tehdastyöläisten ja käsityöläisten kanssa. Tutkimuksen tehtävä on etsiä syitä tapahtuneelle ei selvittää sitä, mitä tutkijan mielestä olisi pitänyt tapahtua. Tässä tutkimuksessa se tarkoittaa sitä, että analyysi olisi pitänyt kohdistaa erityisen terävänä siihen, miksi torpparit asettuivat talollisia vastaan. Vaikka tutkijan mielestä näin ei olisi pitänyt käydä, ei hänen pidä etsiä historiasta omien olettamustensa vaan todellisten tapahtumien syitä.

Teoksessa käsiteltävä pieni historia on lähellä hallinnon tutkimuksessa käsiteltävää pientä hallitsemista, joka tarkoittaa ylhäältä ohjatun hallitsemisen ilmenemistä ja saamaa muotoa ihmisten arkipäivän elämässä. Säätypohjaisessa hallitsemismallissa tuo hallitsemistehtävä kuului säätyläisille eli isännille. Hallinnon tutkijoille Alapuron mainitsema »suuri historia» tarkoittaa ylhäältä ohjattua valtiollista politiikkaa, valtiopäivien valintaa, senaatin miehitystä sekä keskushallinnon toimintaa. Pienen historian kannalta on oleellista, että 1800-luvun lopun modernisoituminen ei edennyt suuren ja pienen historian tai suuren ja pienen hallitsemisen tasolla samaa tahtia. Suuri hallitseminen uudistui hitaammin kuin pieni hallitseminen. Valtiopäivät säilyivät säätypohjaisena aina vuoteen 1906 saakka, mikä tarkoitti sitä, että ihmisten oikeudet määrittivät syntymän kautta. Näin ollen talonmestajat edustivat valtiopäivillä tavallista kansaa. Senaattia ei nimitetty poliittisin

perustein ennen Mechelinin senaattia. Pienen hallitsemisen tärkeimmät uudistukset olivat kunnallishallinnon reformi 1860-luvulla, muuttorajoitusten poistaminen, palkollissäätöjen kumoaminen ja ns. kansanliikkeiden organisointi 1860-luvulta alkaen. Pienessä hallitsemisessa säätyjako hävisi sekä talolliset nousivat säätyläisiksi ja paikallisiksi johtajiksi.

1800-luvun lopun pienen hallitsemisen merkittävimpiin muutoksiin kuuluu isäntien vapautuminen velvollisuudesta huolehtia palkollisista ja kunnan köyhistä. Ne, joita isännät eivät tarvineet, ja jotka eivät kyenneet itse elättämään itseään ja perhettään, siirrettiin julkisen vallan eli kunnallishallinnon eli köyhänhoidon isännänvalan alaisuuteen. Palveluvuella ilman vakinaista asuntoa, ammattia ja työpaikkaa ei ollut juuri muita vaihtoehtoja kuin joutua kunnan köyhiksi, jossa heidät usein sijoitettiin erilaisiin työlaitoksiin. He eivät järjestäytyneet eivätkä mobilisoituneet, mutta ei se eliitin tavoite ollutkaan. Näin saavumme pienen hallitsemisen alimmalle tasolle, järjestäytymisen ja mobilisaation esteisiin, jopa mobilisaation alapuolelle, ihmisten elämän ja perheen piiriin sekä työyhteisöön. Järjestäytymisen ja mobilisaation tutkimuksessa, jossa näkökulmana on pieni historia, olisi pitänyt avata ovia nimenomaan tähän suuntaan. Perustelluksi sen tekevät mobilisoitumisen seuraukset eli vuoden 1918 kriisi ja se, että 1800-luvun lopulta alkanut kansalaisyhteiskunnan muodostumisprosessi osoittautui epäonistuneeksi.

Niin sanottujen kansanliikkeiden synty kuuluu kunnallishallinnon uudistuksen ohella 1800-luvun lopun pienen historian tärkeimpiin tapahtumiin. Kansa liikkeessä -teoksen johdannossa Risto Alapuro yhdessä Henrik Steniuksen kanssa tuovat esille, että kansan liikkeelle lähtö ja järjestäytyminen oli prosessi, joka poikkesi vanhasta mallista.³ Tosiasiasa kansanliikkeet olivat aina työväenliikkeen järjestäytymiseen saakka keskushallinnon eliitin ohjaamia valtiokeskeisiä kansakunnan muodostukseen tähänneitä hankkeita.

Jos Huittisten historiaa tulkitaan isäntien ja palkollisten sekä vallan haltijoiden ja hallittujen perspektiivistä, vuoden 1906 eduskuntauudistuksen jälkeen tulee ymmärrettäväksi tilattomien järjestäytymisen poliittinen luonne. Keisarin valtaa edustaneiden pidäkkeiden ensimmäinen, vaikkakin tilapäinen, purkaminen synnytti työväenliikkeen ja uudenlaisen järjestäytymisen hyökyaal-

² Ks. tuore tutkimus vuoden 1918 taloudellisista ja sosiaalisista syistä Sirkka Arosalo: Poliittisen väkivallan yhteiskunnallisista edellytyksistä. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol. 428. Tampere 1994.

³ Risto Alapuro, Henrik Stenius: Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa Kansa liikkeessä Toim. Risto Alapuro ym. Vaasa 1987, 7–52.

lon, joka poikkesi 1800-luvun lopun fennomaanien johtamista kansanliikkeistä. Työväenjärjestöt organisoituivat alhaalta käsin. Työväenyhdistykset eivät olleet hallinnollisen ja äyllisen eliitin organisoimia keskusohjattuja järjestöjä vaan sosialidemokraattisen puolueen, työväen oman lehdistön sekä kiertävien järjestömiesten avustuksella syntyneitä yhteisöjä. Oleellista oli, että työväenliikkeen organisaattorit kuuluivat poliittiseen oppositioon eivätkä hallitsevaan eliittiin.

Vuoden 1917 järjestysvaltakysymys kuuluu Suomen historian tärkeimpiin teemoihin. Alapuro korostaa kriisin eskaloitumisessa järjestysvaltakoneiston heikkoutta ja kansalaisyhteiskunnan asettamista kunnallisen järjestyksen hoitajaksi. Arvio on oikea, mutta sitä olisi voinut jatkaa pohdintamalla mitä merkitsi se, että keisarin kukistuttua kunnallisilta ja valtiollisilta järjestyksen pitäjiltä putosi hyväksyttävyyttä. Työväen päätöstä ottaa vastuulleen järjestyksen ylläpito paikallisella tasolla voidaan verrata vuoden 1905 tapahtumiin. Molemmissa tapauksissa valta alkoi organisoitua alhaalta käsin, sillä keskushallinnolla ei ollut enää legitimitettiä. Tämä toimintamalli on mitä luonnollisinta, sillä keskushallinto oli 1860-luvun kunnallishallinnon uudistuksessa siirtänyt vastuun köyhäinhoidosta ja muista paikallisista asioista kuntalaisille itselleen. Fennomaanien organisoimat yhdistykset ja järjestöt olivat myös korostaneet ihmisten omaehtoista vastuuta omista asioistaan.

Työväestön toimintaa vuosisadan alussa voidaan verrata talonpoikien strategiaan 1700-luvun lopulla. Molemmat tarttuivat tilanteen suomiin mahdollisuuksiin omien etujensa ajamisessa. 1700-luvun lopulla talonpojat taistelivat itselleen säätyoikeudet ja oikeuden nousta isänniksi, jotka voivat pitää itsellään palkollisia. 1800-luvun lopulla talonpojat pääsivät kunnallishallinnon johtoon, kun keisari aloitti liberalistiset uudistukset ja toteutti elinkeinovapautuksen. Vuoden 1917 kriisissä työväestö vaati itselleen niitä syntyperästä riippumattomia kansalaisoikeuksia, jotka muulla väestöllä jo olivat.

Alapuro kutsuu 1800-luvun lopun kehitystä kansakunnan muodostumiseksi, jossa eliitti loi yhteistä kulttuuria, yksimielisyyttä ja yhteistä kieltä, joka pyrki rikkomaan entisen säätylojaliteetin. Tilalle pyrittiin luoda lojaliteetti yhteistä valtiyksikköä kohtaan (s. 83). Vuoden 1918 ristiriidat osoittivat projektin epäonnistuneen, sillä rahvas muodosti laajan liiton sosialidemokraattisen puolueen suojiin eikä osallistunut yhteisiin järjestöihin. Miksi?

Suomen synty-teoksessa korostetaan työväenliikkeen järjestäytymisen erillisyyttä paikallisista

ristiriidoista, joita Huittisissa ei edes ollut (s. 168–169 ja 171). Mallit järjestäytymiselle tulivat varmaankin ulkoa, mutta tämäkään teos ei anna vastausta siihen oliko paikallisella tasolla aineksia järjestäytymiselle. Sen selville saamiseksi olisi paneuduttava mikrotasoon, 1800-luvun lopulla alkaneen kansakunnan muodostusprosessin ulkopuolelle jääneiden ihmisten arkielämään ja palkollisten asemaan. Kun säätyläiset olivat tiellä kohti kansalaisuutta, suurin osa ihmisistä oli edelleen alamaisia. Kansalaisuuden saavuttaneet ryhtyivät käyttämään vanhaa isännän valtaa julkiten viranomaisten kautta.

Voisiko suuren hallitsemisen merkittävimmän muutoksen, vuoden 1906 eduskuntauudistuksen, epäonnistumisen nähdä piilevän myös työväenliikkeen tyytymättömyyden taustalla. Punaisen viivan vetäjien vaikutusmahdollisuudet olivat karsineet haaksirikon suuren ja pienen hallitsemisen areenoilla. Eduskunta hajotettiin vuoden 1906 ja 1917 välisenä aikana toistakymmentä kertaa ja äänestysvikkaus laski alle 50 %:n. Eduskunta oli maho ja kunnallishallinnossa valta oli isännillä.

Kun Alapuro ihmettelee kansalais sodan syttymistä, vaikka Huittisissa ei ollut syviä ristiriitoja, hän on sulkeistanut pitäjän ulkopuolisen maailman. Venäjän vallankumouksen ja Huittisten väkivallan ja paikallisten olosuhteiden keskinäistä analyysia olisi pitänyt kuitenkin jatkaa. Jos Huittinen paikallistetaan Suomen kartalle, paljastuu, että Huittinen sijoittuu alueelle, jossa esiintyi väkivaltaa vuonna 1918 enemmänkin. Miksi sitä esiintyi Etelä-Suomessa, mutta ei talonpoikaisalueilla Pohjanmaalla ja muualla Suomessa? Pienen hallitsemisen modernisoituminen on sijoitettava suuren ja pienen historian keskinäisenä vuorovaikutukseen sekä alueelliseen kontekstiin. Huittisilla on oma paikkansa Suomen poliittisessa, sosiaalisessa ja taloudellisessa kartassa.

On selvää, että ulkopuolisella yhteiskunnalla on suuri vaikutus kaikissa paikallisyhteisöissä. Tämä on modernin yhteiskunnan keskeinen ominaisuus ja se kuuluu modernin ja vanhan järjestyksen keskeisiin eroihin. Suomessa tämä paikallistason alttius alistua ylhäältä tulevan ohjauksen johdettavaksi on erityisen selvä. Paikallishallinto on ollut vuosisatoja keskusvallan määräysvallassa. Eivät ns. kansanliikkeetkään kehkeytyneet Huittisissa alhaalta käsin. Fennomaanien johtama kansansivistysliike, nuorisoseuraliike ja vapaa palokuntatoiminta olivat valtakunnallisen eliitin hankkeita. Samalla tavoin suurlakko ja marraskuun manifesti tulivat Huittisiin ylhäältä. Mitä pitemmälle aika kului, sitä merkittävämpään asemaan nou-

sivat lehdistö ja jatkuvasti paranevat kulkuyhteydet. Mikrohistoria kytkeytyy makrohistoriaan eikä »pienien historiaa» voida ymmärtää ilman yhteyttä »suureen historiaan». Myös vuonna 1917 valtakunnallinen vastakohtat sosialistien ja porvarillisen Suomen välillä tulivat Huittisiin ulkoa, mutta se, kuinka niihin reagoitiin määrittäyty paikallisten olojen kautta. Arosalon tuore tutkimus poliittisen väkivallan edellytyksistä tuo sen esille oivallisesti. Huittislaisten ihmisten arkipäivän maailmasta ulkoisille vaikutteille varmaan löytyi sytykkeitä riittämiin.

Alapuron analyysi kansalaissodan jälkeisestä ajasta on mielenkiintoinen. Hän pohtii kansalaisten oman järjestökentän suhdetta valtiovaltaan. Merkittävin järjestö oli suojeluskuntalaitos, jota Alapuro nimittää aseistetuksi kansalaisjärjestöksi. Se on järjestö, joka muuttui kansalaissodan jälkeen vastavallankumouksen välineestä porvarilliseksi järjestöksi, joka otti tehtäväkseen demokratian palauttamisen. Se piti hallussaan paikallista valtaa. Suojelukuntajärjestön voima selitty osittain porvarillisen Suomen epäluottamuksella julkista valtaa kohtaan, sillä kunnallishallinnon demokratisointi 1920-luvun alussa irrotti kunnallishallinnon isäntien ohjauksesta. Kun äänioikeus irrotettiin varakkuudesta, sosialidemokraatit, sodan häviäjät, saivat valtuustossa enemmistön. Vasemmisto toimi nimenoman kunnallisen järjestelmän kautta. Näin pienen hallitsemisen keskeinen osa, kunnallishallinto, ei nauttinut enää porvariston luottamusta. Suojeluskunnat nousivat pienen hallitsemisen luotetuimmaksi ytimeksi.

Mielenkiintoinen on myös Alapuron kuvaus 1920-luvun pienviljelijäliikkeen kytkeytymisestä

kunnalliseen järjestelmään. Torpparivapautuksen jälkeen torpparit erosivat maatyöväestä ja etsivät viiteryhmänsä pienviljelijätunnusten avulla maalaisliitosta ja maanviljelijöistä. Pienviljelijät eivät korostaneet kaunaa omistaviin tai joutilaisiin vaan loivat positiivisen omaan työhön ja luontoon kiinnittyvän isänmaakäsityksen, jonka taustalla oli vanha uskonnollinen pohja ja raittiuden aate. Näin torpparit saavuttivat 1920-luvulta alkaen sen aseman, jonka talolliset olivat saavuttaneet 1700-luvun lopulta alkaen.

Teoksen viimeisessä jaksossa Modernin politiikan synty ja nyky-Suomi Alapuro pohtii modernisoitumisen synnyttämien ristiriitojen käsittelyä historian tutkimuksessa. Sotaa on tarkasteltu aina jostakin lopputulemasta käsin. Uusia elementtejä kansalaissodan jälkimaininkeihin hän tunnistaa sosialismin utopian ehtymisestä ja ulkoisen uhan vaatiman yhtenäisyyden hajoamisesta toisen maailmansodan jälkeen. Ne eivät kuitenkaan selitä sodan syttymistä, sillä sota Alapuron mukaan yllätti sekä sen tekijät että sen vastustajat; siihen ajaututtiin, haluttomasti ja tuskallisesti (ss. 306–307). Huittisten avulla Alapuro pyrkii tulkitsemaan modernisoitumista ja kansalaissotaa talonpoikaisuuden pohjalta ja torppareiden paternalistisena integrointina kansakuntaan.

Tämä on se pitkä linja, jota 1800-luvun eliitti ajoi välittämättä paikallisen tason tilanteesta. Tämä on myös se linja, jolta Alapuro jatkaa kansakunnan rakentamistyötä. Vaikka tehtävä onkin kannatettava, tutkimuksessa on keskityttävä ilmiöiden syihin. Huomio on kohdistettava kaikkiin historian kulkuun vaikuttaviin tekijöihin, vaikka se voisikin olla tuskallista.